

ІГРОВІ ТА ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ХІМІЇ

Стаття посвячена проблеме развития познавательных интересов на уроках химии. Раскрывается роль творческих и игровых заданий как средство развития познавательных интересов.

The article is dedicated to the problem of the development of cognitive interests at chemistry lessons. The role of creative and play tasks is shown as the means of the development of cognitive interests.

Сучасна концепція освіти передбачає формування людини, здатної до активної та творчої діяльності в усіх сферах життя. Система потреб, мотивів відбивається в інтересах, які виступають своєрідною орієнтацією людини у зв'язках з дійсністю. Інтерес є формою виявлення потреб, він детермінований мотивами діяльності, тому виявляє і потреби, - і мотиви, і в той же час стає метою.

К.Д.Ушинський писав, що "навчання, позбавлене будь-якого інтересу і здобуте тільки силою примушення вбиває в учня бажання до навчання, без якого він далеко не піде" [5].

Як зазначають психологи (С.Л.Рубінштейн, А.А.Гордон, А.Н.Леонтьєв), інтерес – це суто особистісне утворення, поєднане з потребами, у якому в злитій, органічній єдності представлені усі важливі для особистості процеси: інтелектуальні, емоційні, вольові.

Б.М.Теплов розглядав інтерес як тенденцію, що переважно звертає увагу на той чи інший об'єкт. А.С.Ковальов та Г.І.Щукіна обґрунтовують роль інтересу з направленістю особистості. В.А.Мясищев та Н.Г.Морозова обґрунтовують зв'язок інтересу з відношенням до предмету чи до діяльності.

У навчанні фігурує особливий вид інтересу – інтерес до пізнання, чи, як його тепер прийнято називати,

пізнавальний інтерес. Його сфера – пізнавальна діяльність, у процесі якої відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і формування необхідних способів, умінь і навичок, за допомогою яких учень отримує освіту.

У теоретичному плані інтересу приділяється достатня увага. Однак отримані дані про потенціал пізнавального інтересу не знайшли широкого впровадження в практику середньої школи.

Мета цієї статті показати формування пізнавальних інтересів учнів шляхом ігрових та творчих завдань на уроках хімії. Як зазначає Г.І.Щукіна, “інтерес – це могутній переможець активності особистостей, під впливом яких усі психічні процеси діють особливо інтенсивно та напружено, а діяльність стає цільовою та продуктивною” [6].

Як показали наші дослідження, значна частина підлітків має дуже неясну, аморфну локалізацію пізнавальних інтересів. У них найчастіше можна знайти ситуативний інтерес. Твердження про те, що в школі “усе цікаво” не завжди має об’єктивні підстави, тому що вони не зосереджуються на пізнавальних задачах, часто відволікаються, займаються сторонніми справами, розсіяні на уроках. Разом з тим, не можна сказати, що інтерес до навчання в них відсутній. При зовнішній стимуляції він виявляється, але буває нестійким і обов’язково вимагає спонукань ззовні.

Більш високий рівень пізнавального інтересу складає інтерес школяра до причинно-наслідкових зв’язків, до виявлення закономірностей, до встановлення загальних принципів, явищ, що діють у різних умовах. Цей рівень буває сполучений з елементами дослідницько-творчої діяльності та з придбанням нових і удосконаленням наявних способів навчання. На цьому рівні в навчальному процесі особливо відчутний рух учня, що виявляє не тільки схоплення загального змісту, але й глибоке опосередковане усвідомлення найважливіших, істотних сторін досліджуваного, котрий здатний бачити діалектику явищ, виявляти глибокий інтерес до пізнання закономірностей.

Активна оборотність придбаних наукових знань – дуже вагомий показник інтересу, що означає, що самі знання перетворилися вже в метод пізнання нових, а пізнавальний інтерес піднявся на високий рівень свого розвитку.

Буває звичайно і так, що учень у доказі своїх суджень спирається на емпіричні підстави, беручи їх зі своїх спостережень і вражень, на деякі уривчасті приклади, що особливо запам'яталися, випадки з життя. Подібні прояви активності учнів також свідчення пізнавального інтересу, але іншого, менш високого рівня.

Знання на уроці про хімічні об'єкти не описуються, а немовби з'являються на шляху вивчення дослідної діяльності декількох поколінь вчених. Вони одухотворяються, пов'язуються з іменами видатних хіміків, з усіма людськими рисами, у тому числі і з крайніми поглядами на факти та теорії. Знання стають предметом наукових дискусій, а їх відносність перетворюється в стимул висування своєї точки зору з питань їх удосконалення або заміни новими.

Наприклад, при вивченні теми “Періодичний закон та періодична система хімічних елементів Д.І.Менделєєва” формується пізнавальний інтерес про біологічну взаємозамінність хімічних елементів. Так, заміна калію чи натрію на літій в організмах тварин чи людини викликає розлад нервової системи, тому що в цьому випадку змінюється різниця потенціалів на кліткових мембранах і клітина не проводить нервовий імпульс. Для закріплення пізнавального інтересу ставиться проблема: “Магній – елемент II групи головної підгрупи є основою зеленого пігменту хлорофілу. У живильному середовищі, на якому вирощують рослини, відсутні іони магнію, замість них у розчині присутні іони кальцію. Чи будуть проходити в рослинах якісь зміни? Якщо так, то чому?”

Особливу увагу слід звернути на організацію дій які сприяють оволодінню учнями засобами навчальної діяльності, використання методів проблемного навчання, засобів наочності. Величезне значення має організація самостійної роботи учнів. Позитивному ставленню до

навчання сприяє і використання ділових ігор (таких як: “Виробництво сірчаної кислоти”; “Виробництво аміаку”; “Мінеральні добрива” та інші).

Учні середніх та старших класів виявляють прагнення до того, щоб узагальнити, робити висновки. Їх радує те, що їх мислення розвивається, набуває самостійності. Важливо, щоб вчитель сприяв розумінню учнями їх особистого зросту й тактовно (не перехвалюючи) підтримував їх на цьому шляху.

Залучаючи учнів до пошуку, вчитель вчить їх розуміти, робити висновки із фактів, тобто виховує їх пізнавальну активність, що є одним із важливіших умов пізнавального інтересу. Досліди також ставляться не як ілюстрація готових положень, а як дослідна для учнів задача: гіпотеза, пошук рішення проблеми та висновок, формування загальної закономірності.

Використання різних творчих завдань розвиває не лише розум, а й фантазію, уяву. Включення до навчального процесу різних видів діяльності робить значний вплив на мотиваційну сферу і тим самим на вольові зусилля. Свідома вольова активність – вища форма активності. Наприклад, хімічний твір, в якому учні відображають особисте ставлення до вивченого матеріалу. Це завдання виконується добровільно. Вчитель дає його після вивчення теми. Головне - необхідно виявити логічний взаємозв'язок між хімічними фактами. Найкращі твори читають в класі, кожний учень може бути опонентом.

Розробка проблеми формування пізнавальних інтересів школярів у навчальному процесі – це розробка ігрових та творчих завдань для удосконалення навчального процесу, використання його зовнішніх та внутрішніх резервів, для формування особистості школяра, його позиції суб'єкта діяльності. На основі педагогічного досвіду ми прийшли до висновку, що знання, засвоєні без інтересу, з примусу, швидко забуваються; освоєні з інтересом запам'ятовуються надовго і легко відтворюються.

На основі проведених дослідів ми можемо стверджувати, що найбільш сприятливі для пробудження та розвитку пізнавального інтересу умови виникають тоді, коли вчитель не викладає матеріал у готовому вигляді, а організує пізнавальну діяльність учнів. Сформований інтерес до навчання, до того чи іншого шкільного предмету завжди підвищує успішність. Знання стають узагальненими, глибокими, учні починають цікавитися не тільки фактами, але й закономірностями вивчення явищ та подій – природних та суспільних. Інтерес впливає і на прогрес знань, і на їх оперативність, мобільність, вміння використовувати їх на практиці.

Література

1. Границкая А.С. Научить думать и действовать. – М.: Просвещение, 1991. – 173с.
2. Киршнер Л.А. Формирование познавательных возможностей учащихся в процессе изучения истории. – М.: Просвещение, 1982. – 110с.
3. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. – М.: Просвещение, 1979. – 47с.
4. Матюшкин А.М. Развитие творческой активности школьников./Под ред. А.М.Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 156с.
5. Ушинский К.Д. Вибранні пед. твори. Т.1./ За ред. О.І. Пискунова. – К.: Радянська школа, 1983. – 490с.
6. Шукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – С.96.

А.М.Король

ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ

В статтє раскрываються особенности творческих заданий, используемых на первом этапе формирования творческой деятельности учащихся на уроках музыки.

The peculiarities of the creative exercises, which are used at the first level of the formation of the pupil's creative work at the music lessons are opening in this article.

Формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності як соціально-педагогічна проблема зумовлена об'єктивними потребами у формуванні сучасної особистості, здатної вирішувати нестандартні завдання, діяти оригінально, сміливо, створювати власні гіпотези, відшукувати нові установки завдяки міжособистісному спілкуванню. Цьому сприяє забезпечення взаємодії діяльнісного та особистісно орієнтованого ставлення до реалізації творчих функцій у вирішенні завдань.

Низький чи недостатній рівень сформованості готовності учнів п'ятих-сьомих класів музичних шкіл до творчої діяльності, визначений у ході констатуючого експерименту, пояснюється відсутністю понять та уявлень щодо закономірностей творчої діяльності, якостей творчої особистості, несформованістю рівнів готовності, зумовлених наявністю потреб, мотивів, установок у вирішенні творчих завдань.

Фактор включення у формування готовності учнів до творчої діяльності нетрадиційними методами навчання, механізмів спонтанної творчості, способів актуалізації образів-ідей, емоційно-образної драматургії, типів асоціювання на синтетичній основі донині ще не дістали ні обґрунтування в теорії, ні апробації в педагогічній практиці.

В останні десятиріччя все більше уваги приділяється формуванню особистості, яка здатна нести відповідальність за власні рішення та вчинки (Л.О.Баренбойм, С.О.Сисоєва, А.А.Слободянюк), значний внесок в обґрунтування психологічного аспекту формування готовності учнів до творчої діяльності зробили Л.С.Виготський, І.А.Зязюн, Б.М.Теплов [1;3;4;6;7;8].

Ми виходили з того, що вчитель повинен передавати учням загальні мистецтвознавчі звання, знання про прийоми творчої діяльності, навчати на високому рівні труднощів (концепція Л.В.Занкова) [5]; з використанням теорії

поетапного формування розумових дій (концепція П.Я. Гальперіна) [4]; узагальнювати знання, які вивчалися конкретно при виконанні творчого завдання; використовувати концепцію проблемного навчання.

Змістова сторона навчально-творчої діяльності передбачала при цьому розвиток здібності до створення творчих гіпотез, моделювання фантастичних образів, реформування здібності сприймати різні точки зору, відшукувати в них позитивний сенс та перетворювати в нові гіпотези, поняття, образи. При цьому учні працюють в умовах активного творчого спілкування та пріоритету індивідуальності, самостійності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду, що склався до впливу спеціально забезпеченого навчання.

Мета статті – показати особливості творчих завдань на першому етапі формування творчої діяльності учнів на уроках музики.

Формування готовності учнів до творчої діяльності передбачала установку на мотивацію пошуку особистих цілей, сенсу буття. При цьому самовираження особистості здійснювалося за допомогою наявності потреби до реалізації та перетворення знань, вмінь, навичок, до пошуку мотивів стимуляції творчої діяльності через встановлення нових комунікативних зв'язків.

Ефективність творчої діяльності в ході нашого дослідження ми пов'язували з діагностуванням того, що люблять діти, чим вони цікавляться, які твори музики їм більш близькі за характером емоційно-образного змісту, які ознаки притаманні власним творінням учнів, яка форма комунікативного спілкування найбільш близька кожній особистості, яким повинно бути середовище, що найбільше сприяє прояву творчої особистості учнів, яку роль відіграє потреба у наслідуванні учнівськими прийомами діяльності вчителя, зразків його особистої імпровізації.

Ми виходили з того, що творча діяльність пов'язана з характером взаємодії вчителя та учня і тому враховували роль принципу природовідповідності, який передбачає

врахування індивідуальних можливостей особистості, її інтереси та здібності.

Це знайшло відображення у змісті п'ятьох етапів дослідження в процесі формуючого експерименту. Зазначимо, що розподіл етапів формування готовності учнів до творчої діяльності мав умовний характер, тому всі етапи орієнтували на цілісний підхід у формуванні готовності учнів до творчої діяльності, що передбачало комплексне забезпечення умов. Наприклад, перший етап моделі формування готовності учнів до творчої діяльності передбачав забезпечення умов не тільки в ході сприйняття музичного твору та його виконання, але й на основі утворення продуктів власної творчості.

Ми вважали за доцільне використовувати на першому етапі формування готовності учнів до творчої діяльності такі нетрадиційні методи, які визначаються за способом діяльності на основі актуалізації образів-ідей, що виникають мимовільно, без спеціальної підготовки, в умовах колективного спілкування та необхідності швидкого, раптового висловлення. Він сприяє використанню учнем іншої думки для отримання додаткового стимулу в навчально-творчій діяльності.

Також на першому етапі використовувався нетрадиційний метод за ознакою емоційно-образної драматургії.

Методи з цією ознакою сприяють розвитку творчої особистості за допомогою узагальнених та індивідуальних закономірностей мистецтва. Вони включали прийоми, в основу яких покладено образну мову. Мова динамічних моделей-образів дозволяла знаходити в факторах середовища нові якості та встановлювала різноманітні відношення, утворювала творчі ситуації, що впливають на розвиток особистості.

Але всі ці теорії ми використовували в контексті нетрадиційних методів навчання, що передбачали засвоєння знань за допомогою способу подачі інформації концентрованими колами. Наприклад, метод емоційно-

образної драматургії використовувався в умовах визначення педагогічної інтриги, зміст якої, на думку Г.Г.Нейгауза, полягає в розвитку фантазії учня за допомогою вдалих метафор, постійних образів, аналогій з явищами природи та життя .

Так, засвоєння знань про п'яту симфонію Л.В.Бетховена здійснювалося за допомогою порівнянь, що готували учнів до старту:

“Раз, на старт”;

“Два, увага”;

“Три, вперед”.

Одночасно особливості мелодії в творах Пауля Хіндемита порівнювалися з такими словесними метафорами, як “згин”, “арка”, “верховина”, “долина”.

Установка на надзавдання сприяла засвоєнню прийомів та методів оволодіння імпровізацією твору. Вона забезпечувалася педагогічною умовою за ознакою виховання унікального “Я” особистості, що було пов'язано з формуванням готовності варіативно-утворювального та індивідуально-утворювального рівнів.

У ході проведення першого етапу формуючого експерименту ми використовували методи за ознакою асоціювання, що забезпечували формування в навчально-творчій діяльності особливості механізму узагальнення ситуації, сприяли формуванню нових творчих стратегій, вмінь переносу навичок із однієї творчої ситуації до іншої.

Тема І. Імпровізація як спосіб спонтанного (миттєвого) музикування: теорія і практика пізнання досвіду (5 годин).

Завдання.

1. Оперування узагальненими блоками імпровізацій:

- а) оволодіння клавіатурними кодами;
- б) навичками розвитку мелодії;
- в) підбору акомпанементу.

2. Виховання художнього смаку, впровадження в практику навчального процесу в музичних класах позамузичних

моделей, розвиток тембрового слуху, забезпечення практики імпровізації в різноманітних стилях навчання.

Програма методів навчання.

Традиційні методи:

- за джерелами передачі та сприйняття інформації щодо імпровізації – словесні, конкретно-предметні, зумовлені специфікою виконавської діяльності;
- накопичення знань, навичок, вмій реалізації теоретичних знань у практику імпровізації;
- активні методи: евристична бесіда, катехізисна бесіда щодо засвоєння прийомів імпровізації.

Нетрадиційні методи:

- мозкового штурму;
- емоційно-образної драматургії;
- актуалізації образів-ідей.
- Впровадження традиційних та нетрадиційних методів навчання в музичних класах здійснюється за допомогою педагогічних ситуацій, що враховують зміст таких педагогічних умов:
- формування потреб здійснюється на трьох рівнях (пізнавальному), включенні механізмів самопізнання та самореалізації, співвідношенні інтелектуальних та емоційних компонентів;
- формування готовності учнів до творчої діяльності зумовлене наявністю нестійких якостей особистості, що сприяє порушенню стандартних стереотипів;
- формування готовності учнів до творчої діяльності в музичних класах передбачає забезпечення цілісності між всіма ланками творчої діяльності.

Отже, вже на першому етапі формування готовності учнів до творчої діяльності нетрадиційними методами навчання була потрібна розробка творчих завдань та вправ, які позбавили б учнів від штампів та стереотипності мислення в цілому та сприяли оволодінню навичками оригінальної інтерпретації, утворенню власних продуктів

творчості. Саме останні були критеріями самодостатності творчої діяльності учнів.

Література

1. Баренбойм Л. Путь к музицированию. Исследование. – 2-е изд., доп. – Л.: Советский композитор, 1979. – 361с.
2. Бернштейн Л. Концерты для молодежи: Пер. с англ. / Предисл. Е.Ф. Бронфин. – Л.: Сов. Композитор, 1990. – 223 с.
3. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
4. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю.Б. Гипенрейтер, В.В. Петухова. – М., 1981. – С. 78 – 86.
5. Занков Л.В. Дидактика и жизнь: Избранные педагогические труды / АПИ СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 424 с.
6. Зязюна І.А. Безсвідомість, підсвідомість. Творчість (з огляду установки Дмитра Узнадзе) // Мистецтво та освіта. – 2001. – №3. – С. 6 – 9.
7. Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. К., 2000. - С. 249 – 273.
8. Слободянюк А.А., Маригодов В.К. Массив примов активизации творчества в процессе игровых практических занятий // Специалист. – 1996. - №4. – С. 23-25.

З.В.Друзь, Б.Г.Друзь

НЕСТАНДАРТНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє исследуются особенности применения нестандартных заданий для активизации учения младших школьников в условиях инновационных технологий обучения.

The peculiarity of using the utraditional tasks to activate junior pupils studying in innovation teaching technology are examined in the article.

На основі положень концепції „задачного підходу до діяльності розглядається система нестандартних завдань як засіб формування позитивної мотивації учіння дитини в умовах особистісно орієнтованої освіти.

Завдання вважаємо нестандартним (нешаблонним, пошуковим), якщо його розв'язування вимагає певної незалежності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості.

Було розроблено й апробовано дві групи нестандартних завдань. Перша група завдань побудована за основними, наскрізними змістовними лініями початкової освіти. Наприклад, такими наскрізними лініями початкової математичної освіти, що визначають практичну та духовну значущість цього предмета для навчання й виховання молодших школярів, є: лічба, нумерація і 4 арифметичні дії над цілими невід'ємними числами; розв'язування текстових задач; найпростіші уявлення про інформатику і лічильні машини, алгебраїчна пропедевтика і початкові геометричні уявлення; величини та їх вимірювання; елементи логічних знань; українська народна математика і метрологія. Передбачено більш повне використання предмета математики як науки (їдеться про внесення в задачний матеріал вправ на використання елементів теорії множин та поняття відношення, змінної, функції, методу координат, задачі комбінаторного та ймовірнісного характеру, вправи для формування найпростіших топологічних уявлень, цікаві вправи, пов'язані з ідеями інформатики та „обчислювальної

машини”, знайомство з округленням чисел, точністю вимірювання, просторовими формами тощо).

Друга група нестандартних завдань побудована за прийомами розумової діяльності (ці типи завдань входили до завдань першої групи): вправи на добір ознак предмета, його визначення, конструювання; логічне комбінування, доповнення, прогнозування, творчі вправи на різнобічний аналіз об'єкта, з яким учні попередньо обізнані, завдання на доведення судження, висловленого вчителем, і власної думки, на визначення і пояснення причиново-наслідкових зв'язків, на аналогію, порівняння, узагальнення, класифікацію, на розвиток в учнів вільного продукування думок тощо.

Активізація мисленнєвої та почуттєво-емоційної діяльності класу спрямована на реалізацію особистісно орієнтованого навчання, передбачає таку послідовність дій учителя: зацікавити дітей, викликати в них роздуми, вивести клас на рівень обговорення та прийняття рішення.

Для створення і підтримання мотивації учіння важливу роль відіграють:

- позитивні емоції, пов'язані зі школою в цілому і перебуванням у ній;
- позитивні емоції, обумовлені рівними, добрими діловими взаєминами учня з вчителями і ровесниками;
- емоції, пов'язані з усвідомленням кожним учнем своїх великих можливостей у досягненні успіхів у навчальній роботі;
- позитивні емоції від зіткнення з новим навчальним матеріалом;
- позитивні емоції, які виникають при оволодінні учнями прийомами самостійного здобування знань, новими способами удосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти.

Емоції залишають „сліди” у свідомості людини, нагромаджуються, узагальнюються, внаслідок чого формуються стійкі інтелектуальні почуття, які входять до

складу допитливості, пізнавальних інтересів, потреби в знаннях, бажання вчитися.

Необхідно враховувати, що у дитини виникає інтерес до навчальної діяльності лише у тому випадку, коли у цій діяльності є успіх. Якщо успіху немає і вчитель його не програмує, то інтересу до цієї діяльності не буде.

На засвоєння знань і формування творчих якостей учнів впливають обсяг матеріалу, емоційність викладу, способи подачі (алгоритмічний, імплікативний та класифікаційний). Алгоритмічний спосіб ефективно сприяє формуванню в учнів умінь і навичок, імплікативний – помітно впливає на усвідомлення змісту матеріалу, а класифікаційний навчає прийомів запам'ятовування.

Для активізації учіння молодших школярів засобами нестандартних завдань використовуємо найрізноманітніші способи педагогічної підтримки і заохочення учнів. Стрижень цієї педагогічної роботи – стимулююче педагогічне спілкування, яке зорієнтоване на учнівські актуальні і перспективні потреби, на багатокомпозиційне мислення і діагностичну логіку, на створення у кожної дитини індивідуального досвіду виконання творчих вправ.

Про сформованість прийомів виконання нестандартних завдань учнями експериментальних класів свідчить те, що учні знають даний прийом і вміють ним користуватися в новій ситуації. Перенесення прийому вважається основним критерієм його сформованості.

У нових умовах, коли йде активний пошук новаторських ідей, методів навчання і виховання, необхідна зміна позицій педагога: слід щиро вірити в учнів, відмовитися від прямого примусу й натиску на них, бачити у кожному особистість, дати їм відчути радість успіху та спілкування. Смысл перебудови в кінцевому підсумку й полягає у врахуванні інтересів, у впливові на інтереси, управлінні ними і через них.